

ВІДГУК
офіційного опонента
Дорошка Миколи Савовича
на дисертацію **Сокирської Владилени Володимирівни**
«Відносини між РСФРР і УСРР (1919-1929 рр.): політико-економічний та
адміністративно-територіальний дискурс»,
подану на здобуття наукового ступеня
доктора історичних наук
за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія.

Дослідження теми становлення відносин між радянськими республіками, що постали на терені колишньої Російської імперії внаслідок неоголошених війн, що їх провадив більшовицький уряд радянської Росії проти новопосталих державних утворень, на кшталт Української Народної Республіки, представляє особливий науковий інтерес для сучасних дослідників, адже дає цінний досвід для розуміння сучасних міжнародно-політичних процесів. Йдеться передусім про те, що аналіз відносин радянських України і Росії проливає світло на причини новітньої збройної агресії правонаступниці СРСР - Російської Федерації – проти незалежної України. Саме ця обставина підсилює актуальність дисертаційного дослідження В.В.Сокирської.

Проблемі формування відносин РСФРР і УСРР в політичній, дипломатичній, економічній та ін. сферах присвячено значну кількість досліджень. Вивчали цю тему й українські науковці, однак аналіз історії становлення відносин радянських урядів Росії й України у 1919-1929 роках перебував на узбіччі наукових інтересів дослідників. Перед здобувачем, таким чином, стояло завдання сформулювати і вирішити цілу низку нових наукових завдань. Виходячи вже з цієї обставини можна твердити про наукову актуальність дисертації В.В. Сокирської, автор якої здійснила комплексний аналіз відносин РСФРР і УСРР у воєнно-політичній, дипломатичній та економічній площинах в добу становлення більшовицького тоталітарного режиму в СРСР.

Враховуючи наукову актуальність і недостатнє вивчення проблеми відносин РСФРР і УСРР у 1920-ті роки, дисертантка прагнула заповнити цю прогалину у вітчизняній історіографії, по-новому проаналізувати таку багатопланову тему. Адже, за великим рахунком, дослідження будь-яких проблем, пов'язаних з історією українського народу в ХХ столітті, особливо в добу Української революції 1917-1921 рр., 1920-ті -1930-ті роки, просто неможливе без всебічного вивчення процесу становлення відносин Української РСР з РСФРР в рамках радянської тоталітарної держави.

Досліджуючи проблему формування відносин РСФРР і УСРР В.Сокирська залучила до наукового обігу великий масив знань та маловідомих архівних джерел і, критично проаналізувавши документи тієї доби та використавши напрацювання своїх попередників, досягла конкретних науково обґрунтованих результатів.

Всебічної підтримки, зокрема, заслуговує спроба здобувача окреслити теоретико-методологічні засади дослідження теми російсько-українських відносин в 1919-1929 роках, що базуються на творчому застосуванні основних методів історичних досліджень – порівняльному, проблемно-хронологічному, фактологічному, генетичному тощо. Вони забезпечили здійснення дисертанткою системного аналізу відносин УСРР і РСФРР в 1920-х рр., як результату складної взаємодії історичних, політичних, економічних, культурних, соціально-психологічних, географічних та ін. чинників, що впливали на відносини двох радянських республік в ключових галузях.

В дисертації ґрунтовно досліджено стан і ступінь наукового розроблення теми формування відносин УСРР і РСФРР. Дотримуючись внутрішньої структуризації історіографічних джерел, тобто їх поділу на колективні, індивідуальні монографії, кваліфікаційні праці, статті, збірники статей тощо, дисертантка поділила їх на п'ять груп: доробок безпосередніх учасників державного будівництва періоду 1920-х рр.; праці істориків і політичних діячів радянської доби; дослідження вітчизняних істориків

періоду незалежності; науковий внесок представників української діаспори; праці представників зарубіжної історіографії. Вивчення стану дослідження проблеми переконливо засвідчило, що попри наявність праць загального характеру, у яких висвітлено окремі аспекти російсько-українських відносин 1919–1929 рр. в контексті історії взаємин радянських державних утворень, в історичній літературі тема українсько-російських відносин даного періоду не мала спеціального комплексного вивчення.

Також аналіз стану дослідження теми відносин РСФРР і УСРР у 1919–1929 рр. дав змогу дисертантці визначити перелік недостатньо досліджених питань, на висвітленні яких зосередила свої зусилля науковець В. Сокирська, залучивши до наукового обігу значну кількість джерел архівних установ України і Російської Федерації. Йдеться, зокрема, про ґрунтовне дослідження впливу геополітичних, історичних, етнографічних, ідеологічних чинників на встановлення кордону між РСФРР і УСРР; з'ясування суперечностей між декларованими принципами вирішення національного питання та їх практичною реалізацією в умовах становлення комуністичного режиму в СРСР; аналіз міжнародної діяльності України, становлення її дипломатичної служби, формування взаємовідносин РСФРР і УСРР та українське представництво у радянських органах РСФРР; системне дослідження економічних та бюджетно-фінансових відносин між колишніми радянськими республіками, структурно-функціонального складу загальнофедеративного та республіканського бюджетів.

Фундаментальною є джерельна база дисертаційного дослідження В.В. Сокирської, представлена документами і матеріалами дипломатичних установ, партійних, радянських, господарських, кооперативних, громадських організацій та установ УСРР, статистичними довідниками, збірниками документів, періодичними виданнями тих років, мемуарами партійно-радянських діячів та дипломатів, їхніми щоденниками, автобіографіями. Використання такої широкої архівно-документальної бази, а в дисертації використано 19 архівних фондів 4-х центральних архівних установ України

та Російської Федерації, значну частину яких до наукового вжитку уведено вперше, сприяло підготовці комплексного дослідження здобувача.

Фактографічна і теоретично-методологічна новизна дисертації В. В. Сокирської, на нашу думку, полягає у системному дослідженні двох важливих напрямків: політико-економічного і адміністративно-територіального аспектів двосторонніх відносин РСФРР і УСРР. Саме вони стали визначальними в оформленні фундаменту майбутніх міждержавних відносин РФ і України після розпаду СРСР.

Структура дисертації В. В. Сокирської, яку становлять вступ, п'ять розділів, висновки, віддзеркалює її концептуальне забезпечення та вирішення мети і наукових завдань, тобто авторське бачення. Фактично ними охоплено чотири базових проблемно-тематичні блоки: основні чинники впливу на формування та діяльність органів влади РСФРР і УСРР, в тому числі і в питанні встановлення російсько-українського кордону; дипломатичні та адміністративно-інституційні відносини між республіками; бюджетні та торговельно-економічні відносини; формування єдиного народногосподарського комплексу.

Другий розділ дисертації присвячено визначенню концептуальних засад відносин РСФРР і УСРР, аналізу чинників, що мали визначальний вплив на формування та діяльність органів влади РСФРР і УСРР, характер взаємовідносин, розкриттю суті політики союзного центру в процесі встановлення російсько-українського кордону.

За допомогою суспільно-політичного та економічного критеріїв автор запропонувала періодизацію формування відносин між радянськими Росією і Україною в період з листопада 1917 до 1929 рр., доби, коли відбувалося становлення більшовицького тоталітарного режиму, відтак нівелювання суб'єктності УСРР.

Аналізуючи політику більшовицького Кремля щодо визначення міжреспубліканських кордонів, причини і мотиви їх перегляду, автор переконливо довела, що радянська Росія, сповідуючи великодержавну

спадкоємність, намагалася не допустити розширення нових територій за адміністративні межі колишніх губерній. Проголошуючи право націй на самовизначення, більшовики формально обходили проблеми кордонів, дотримуючись ідеї неподільності території колишньої імперії.

У третьому розділі дисертації схарактеризовано особливості дипломатичних та господарсько-інституційних відносин між РСФРР і УСРР, досліджено вплив повноважних та постійних представництв, інституту уповноважених на формування характеру російсько-українських відносин. Дисертантом доведено, що невизначеність у політичних відносинах між УСРР і РСФРР призводила до непорозумінь у формуванні повноважних органів, які могли б забезпечувати ці відносини.

Кожен розділ дисертаційної роботи В.В. Сокирської вирізняється появою нових тематичних сюжетів, які не досліджувалися істориками. Не став винятком і четвертий розділ, у якому з використанням оригінальних джерел розкрито організаційно-правові та соціально-економічні засади функціонування «бюджетної системи федерації», бюджетних прав радянських республік та їхньої частки у загальносоюзному бюджеті, здійснення торговельно-економічних відносин, досліджено процес становлення жорстко централізованої загальнофедеративної бюджетної системи.

У п'ятому розділі дисертації автор дослідила суть протиріч між УСРР і РСФРР/СРСР, народження нових історичних концепцій, що породжували дискусії й «ухили», формування загальносоюзного «народногосподарського комплексу» та систему підпорядкування базових галузей республіканської промисловості. Також у розділі проаналізовано теоретичні та практичні складові поняття і явища «народногосподарський комплекс».

В цілому дисертантці вдалося виконати поставлену мету і завдання її науково-кваліфікаційної роботи, хоча вона містить окремі стилістичні та технічні погрішності, фактологічні неточності. Не позбавлене дисертаційне

дослідження В.В. Сокирської й окремих дискусійних моментів, недоліків, а сам:

- дискусійною видається теза автора про можливість еволюційного вирішення суперечностей, які мали місце у відносинах між РСФРР і УСРР у 1919–1929 рр. «у політичних, економічних, територіальних стосунках двох суб'єктів унітарного об'єднання» (с.26 дисертації). По-перше, тому, що уряди «суверенних» РСФРР і УСРР не мали на це повноважень з боку більшовицького союзного центру, а, по-друге, тому, що історичний досвід українсько-російських відносин засвідчує неможливість подолання будь-яких суперечностей через існування непереборного синдрому імперської зверхності Росії над Україною за всіх політичних режимів і форм влади в Росії;

- на наш погляд, потребує уточнення обґрунтування нижньої хронологічної межі дослідження, яка, на думку дисертантки, «обумовлена встановленням у січні 1919 р. влади Тимчасового робітничо-селянського уряду України» (с.28). Позаяк, згідно запропонованої автором періодизації основних етапів формування відносин радянських України і Росії, початком першого етапу визначено листопад 1917 року, доцільно було б саме цією датою визначити нижню хронологічну мету дослідження. Адже саме зі встановлення більшовицької влади в Петрограді 25 жовтня (7 листопада) 1917 р. бере початок утвердження тоталітарного режиму на терені колишньої Російської імперії під гаслом створення світової пролетарської держави, що передбачало збройну агресію радянської Росії проти новопосталих державних утворень на кшталт УНР доби Центральної Ради;

- вважаємо доцільним в історичних дослідженнях, присвячених періоду становлення комуністичного режиму в колишньому СРСР, вживати замість усталених в історіографії радянської доби ідеологічних кліше на кшталт «радянська влада», «самостійні радянські республіки» та ін. визначення, що відтворюють сутність цієї влади, а саме: «окупаційний більшовицький режим», «окупаційна адміністрація», «квазідержавні утворення» тощо;

- в запропонованій автором періодизації російсько-українських відносин 1919-1929 рр. видаються дещо розмитими основні критерії, взяті дисертантом за основу при визначенні основних етапів політики російської радянської влади щодо України (с.150). На нашу думку, в періодизації слід було виділити як окремі етапи, три основні спроби, здійснені владою радянської Росії у 1917-1920 рр. з метою повалення українських національних урядів і, відповідно, встановлення режиму більшовицької окупаційної влади Наддніпрянській Україні під облудною назвою радянської влади;

- вважаємо, що історіографічний підрозділ дисертації дещо переобтяжений назвами праць, які не завжди мають прямий стосунок до теми;

- з'ясувавши в другому розділі дисертації основні засади та інструменти унітаристської політики більшовицького керівництва в Москві, дисертантка дійшла висновку про фактичну ліквідацію правосуб'єктності УСРР після створення СРСР, але не надала обґрунтованої відповіді на досі ще дискусійне в науковій літературі питання про те, чи можна вважати Українську РСР 1919-1922 років суб'єктом міжнародних відносин;

- всебічно аргументувавши в другому розділі дисертації висновок про те, що цілеспрямована політика керівництва СРСР у 1920-ті роки призвела до того, що великі за площею землі в РСФРР, населені переважно українцями, залишилися за межами адміністративних кордонів УСРР, дисертантка мала би докладніше показати позицію представників компартійно-радянського керівництва УСРР в питанні визначення меж російсько-українського кордону, як, між іншим, і в питаннях про розмежування прерогатив урядів УСРР і СРСР в політичній, соціально-економічній, бюджетно-фінансовій та інших галузях державного будівництва;

- на нашу думку, дисертація тільки виграла б, якби її автор проаналізувала соціально-професійний склад представництв УСРР в Москві (при наркоматі у справах національностей РСФРР та української дипломатичної місії в Москві) на предмет з'ясування професійних можливостей кадрового складу представництв УСРР обстоювати інтереси

Української РСР у відносинах з урядами РСФРР та СРСР в питаннях національно-державного будівництва, визначення міжреспубліканських кордонів, економічної взаємодії суб'єктів союзної федерації тощо;

- важливим елементом дисертації про формування українсько-російських міжреспубліканських взаємин міг би стати окремий підрозділ, в якому йшлося би про конкретні уроки, які слід було б зволікти з історії відносин урядів УСРР і РСФРР у 1920-ті роки чинній в незалежній Україні владі, яка наразі прагне відновити державний суверенітет над окремими українськими територіями тимчасово окупованими історичним ворогом України – Російською Федерацією.

Втім, висловлені зауваження та рекомендації жодним чином не знижують наукової цінності дисертаційної роботи В.В. Сокирської. Отримані в процесі дослідження висновки достовірні й містять наукову новизну. Практичне значення дисертації полягає в поглибленні наукових знань з історії України 1920-х років, у можливості використання основних її результатів і висновків при написанні підручників та навчальних посібників з історії України, міжнародних відносин. Дисертація В.В. Сокирської сприяє розширенню теоретико-фактографічної бази дослідження теми міжнародної правосуб'єктності УСРР у 1920-ті роки.

Основні наукові результати дисертації відображені в авторських публікаціях вітчизняних та зарубіжних фахових видань. Тематично вони охоплюють основні складові предмета дисертаційного дослідження. Автореферат і дисертація оформлені згідно вимог ДАК МОН України до наукових праць такого рівня.

Дисертаційна робота В.В. Сокирської є завершеним самостійним науково-історичним дослідженням, виконаним на високому теоретичному рівні. Дисертація відповідає вимогам пп. 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України №567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами), а її автор - Владилена Володимирівна Сокирська - заслуговує присудження

наукового ступеня доктора історичних наук зі спеціальності 07.00.02 -
всесвітня історія.

Офіційний опонент

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародного регінознавства
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тарас Шевченка

М.С. Дорошко

Підпис М.С. Дорошка засвідчую:

